

Місце Державної пенітенціарної служби України в системі суб'єктів оптимізації процесу виконання кримінальних покарань

І.С. Яковець

кандидат юридичних наук,
провідний науковий
співробітник сектору
дослідження проблем
кримінально-виконавчого
законодавства,

НДІВПЗ

ім. акад. В.В.Сташиса

Статтю присвячено дослідженню системи суб'єктів оптимізації процесу виконання кримінальних покарань, зокрема, розглянуто місце Державної пенітенціарної служби України в ній. Співставлені місце та можливості Державної пенітенціарної служби та Міністерства юстиції України, встановлено, що саме останнє відомство повинно займати провідне місце серед суб'єктів оптимізації.

Статья посвящена исследованию системы субъектов оптимизации процесса исполнения уголовных наказаний, в частности, рассмотрены место Государственной пенитенциарной службы Украины в ней. Сопоставлены место и возможности Государственной пенитенциарной службы и Министерства юстиции Украины, установлено, что именно последнее ведомство должно занимать ведущее место среди субъектов оптимизации.

To research the system optimization of business process execution of criminal penalties, in particular, considers the place of the State Penitentiary Service of Ukraine in it. Comparison of location and possibilities of the State Penitentiary Service of Ukraine and the Ministry of Justice, found that the most recent Office should take a leading place among the subjects of optimization.

Ключові слова: оптимізація процесу виконання кримінальних покарань, Державна пенітенціарна служба України, Міністерство юстиції України.

Постановка проблеми

З початком розбудови незалежності України система органів та установ виконання покарань зазнала глибокої та системної кризи. За останні двадцять років пошук шляхів розв'язання складних завдань, пов'язаних із налагодженням нормальної роботи зазначених органів та установ, удосконаленням правового регулювання процесу виконання кримінальних покарань відбувався доволі безсистемно та хаотично, що призвело до кризових явищ. Розгляд основних можливих варіантів подальшого розвитку Державної кримінально-виконавчої системи України (далі – ДКВС) дає підстави стверджувати, що найбільш прийнятним на сучасному етапі є варіант подальшої оптимізації процесу виконання кримінальних покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Можливі шляхи удосконалення та покращення роботи ДКВС ставали предметом дослідження таких науковців, як А.Х. Степанюк, Д.В. Ягунов, О.Г. Колб, А.П. Гель, К.А. Автухов, М.П. Черненко, однак переважна більшість їх пропозицій і висновків не має цілісного та системного характеру, тому в цій статті ми будемо використовувати здебільшого напрацювання теоретиків права і фахівців у галузі державного управління.

Не вирішені раніше частин загальної проблеми

Вивчення та узагальнення попередніх публікацій дозволяють стверджувати, що в них недостатню увагу приділено питанням орієнтування впроваджуваних змін

процесу виконання кримінальних покарань, а також визначенню системи суб'єктів, здатним їх здійснювати, й наділених необхідним обсягом повноважень.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження системи суб'єктів оптимізації процесу виконання кримінальних покарань, зокрема, розглянути місце Державної пенітенціарної служби України (далі – ДПтСУ) в ній. Співставити місце та можливості в цьому процесі Державної пенітенціарної служби та Міністерства юстиції України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як і будь-яка інша логічна діяльність, певний вид правовідносин, оптимізація характеризується своїм суб'єктом (суб'єктами). Будь-який об'єкт, щоб він піддавався зміні, повинен мати елемент, шляхом впливу на який та за допомогою якого можна було б спрямовувати, перетворювати його сутність і форму, тобто, повинен бути суб'єкт таких перетворень, суб'єкт оптимізації [1]. У класичному філософському визначенні суб'єкт – це носій предметно-практичної діяльності та пізнання; найчастіше – індивід або соціальна група [2].

Актуальним у контексті нашого дослідження є визначення поняття «суб'єкт», запропоноване А. Шемшуріною: суб'єктом є той, хто має вільний вибір і приймає рішення про здійснення моральних учинків на підставі самоаналізу та самопізнання [3]. Крім того, за висловленням Н. Щуркової, суб'єкт характеризується здатністю свідомо, цілеспрямовано й вільно встановлювати зв'язки зі світом, передбачати наслідки й брати відповідальність за результати власних учинків [4]. Звідси суб'єктом оптимізації процесу виконання кримінальних покарань може визнаватися лише той орган влади, що має здатність реально впливати на нього за власним розсудом на державно-владному рівні, а також нести відповідальність за прийняті рішення. Саме наявність владних повноважень, на нашу думку, є одною з основних ознак суб'єкта оптимізації.

В ідеалі суб'єкт оптимізації повинен спрямовувати на об'єкт (процес виконання покарань) владні імпульси впливу, що містять у собі інформацію відносно того, як останньому слід функціонувати в подальшому, та контролює їх практичне впровадження. Важливим моментом у характеристиці суб'єкта оптимізації є його спонукальні мотиви до здійснення цієї діяльності та поставлені цілі. У тому разі, якщо мета оптимізації (бажаний стан об'єкта або бажаний результат його функціонування) чітко окреслена та співпадає з цілями, що переслідуються суб'єктом оптимізації, останній орієнтований на досягнення ефективного результату. Для того, щоб це забезпечувалося на практиці, необхідним є дотримання двох основних умов:

1) суб'єкт оптимізації не повинен мати можливості досягнення своїх цілей за рахунок безпосередньої діяльності з оптимізації, незалежно від практичного досягнення її мети;

2) ступінь досягнення суб'єктом власних цілей шляхом здійснення діяльності з оптимізації повинен перебувати у прямій залежності від ступеня досягнення її цілей.

Повне прив'язування потреб суб'єкта оптимізації до результатів такої діяльності буде спостерігатися в тому разі, якщо таким суб'єктом буде, умовно кажучи, «власник» об'єкта (тобто, структура, яка відповідає за цей процес), а не звичайний «виконавець», покликаний реалізувати завдання, поставлені «власником». Якщо відповідальність і здійснення оптимізації об'єкта покладається на «виконавця», то прагнення «власника» до отримання бажаного результату від процесу оптимізації далеко не завжди безпосередньо пов'язується з потребою її провадження. Більше того, ця потреба доволі часто пов'язана з прагненням суб'єкта оптимізації задовольняти свої вихідні потреби, використовуючи діяльність з оптимізації, проте не орієнтуючись на кінцевий результат, а в певних випадках – навіть йому на шкоду. У сучасних умовах «власником»

процесу виконання кримінальних покарань виступає держава, проте не в якості ефемерного утворення, а в особі складових елементів державного апарату, що розуміється нами як система органів державної влади або органів держави. Суб'єкт оптимізації включає в себе державні органи, організації та служби, що реалізують дану функцію. Щоб комплекс цих органів, організацій і служб міг успішно впроваджувати покладені завдання, його діяльність повинна відповідати об'єктивним тенденціям і закономірностям розвитку процесу виконання покарань. Саме тому суб'єкт зобов'язаний забезпечити єдність політичного, економічного та ідеологічного підходів. З огляду на наведене можемо стверджувати, що питання про суб'єктів оптимізації процесу виконання покарань – це питання про суб'єктів управління ним, а точніше – їх систему, на чолі з суб'єктом, який володіє знаннями щодо об'єктивних завдань оптимізації, механізмів, способів і методів її впровадження, а також наділений можливостями для виконання цих завдань.

У науковій літературі під системою розуміють тільки ту сукупність вибірково залучених компонентів, у яких взаємодія та взаємодійності набувають характеру взаємосприяння елементів, спрямованого на отримання визначеного корисного результату (мети або цілей функціонування системи) [5]. Основними ознаками системи є: наявність мети або цілей системи та корисного результату; ієрархічність декомпозованих цілей і функцій, структури елементів системи, у тому числі їх повноважень; цілісність системи, що зумовлюється взаємодією та взаємосприянням дій ієрархічно побудованої структури її елементів системи відповідно до декомпозованих цілей та функцій системи; наявність різних типів необхідних комунікацій між елементами системи та зовнішнім оточенням; наявність інтегративної якості (або якостей), що відрізняються від властивостей і якостей елементів, які утворюють систему; здатність до саморозвитку та самоорганізації для досягнення мети або

запрограмованих цілей системи; наявність керуючого центру (органу управління), що забезпечує функціонування системи, відає та має необхідні ресурси для досягнення мети або цілей системи [6].

Система суб'єктів оптимізації, як і будь-яка інша соціальна система, повинна відповідати ознаками системності та складатися зі зв'язків управління, керованих об'єктів, прямих інформаційно-керуючих зв'язків, зворотних зв'язків, командної інформації, констатуючої інформації, прийняття та коректування рішень. Системний підхід до вивчення явищ суспільного життя дозволяє змогу стверджувати, що система суб'єктів оптимізації процесу виконання покарань являє собою, певним чином, самостійну систему, тобто сукупність деякого числа закономірно пов'язаних між собою у певну структуру відносно визначених елементів, що утворюють якісно нову визначену цілісність. Система суб'єктів оптимізації володіє всіма ознаками системності, а не є простою сукупністю органів, організацій і служб, що мають відношення до виконання кримінальних покарань. Вона включає у себе суб'єкти, що: 1) визначають основні напрями діяльності в цій сфері, завдання, форми (кримінально-виконавчу політику, політику у сфері виконання кримінальних покарань); планують, спрямовують та контролюють її, забезпечують її правове регулювання; 2) здійснюють управління та координацію окремими напрямками й учасниками процесу виконання кримінальних покарань; 3) безпосередньо реалізують процес виконання кримінальних покарань; 4) беруть участь у діяльності з виконання кримінальних покарань. Множинність суб'єктів діяльності становить систему суб'єктів, що зумовлено різноманітністю об'єкта впливу. Водночас потрібно підкреслити, що кожен елемент системи суб'єктів оптимізації сам по собі є системним утворенням, але ознаки системи являють те загальне, що об'єднує всі системи.

Разом із тим, для системи суб'єктів оптимізації процесу виконання покарань

далеко не всі елементи відіграють важливу та однакову роль. Вони бувають більш-менш суттєві: одні найбільш необхідні для нормального функціонування системи, інше – менш потрібні, а треті, хоча їх наявність є бажаною, – факультативні. При цьому всі елементи повинні перебувати у причинно-наслідковому зв'язку між собою та з системою в цілому, а зміни у будь-якому одному елементі повинні здійснювати вплив на інші та на об'єкт оптимізації в цілому. Приміром, якщо оптимізувати процес виконання покарання у вигляді позбавлення волі в окремій установі або навіть декількох колоніях однієї області, то це не здійснить суттєвого впливу на загальний стан процесу виконання кримінальних покарань. З огляду на це можна правомірно припустити, що діяльність такої окремої установи або територіального управління не несе необхідного (цільового) функціонального навантаження, властивого системі суб'єктів оптимізації, та без подібної ініціативи можна обійтись, або вони взялися за вирішення якогось невластивого їх основному призначенню завдання. У будь-якому разі подібні випадки доводять недосконалість організації діяльності системи суб'єктів оптимізації процесу виконання покарань.

ДПтСУ, його територіальні органи управління та окремі органи й установи виконання покарань – це суб'єкти, що не відіграють визначальну роль у процесі оптимізації, їх можна віднести до так званих матеріальних додатків до основного суб'єкта, здатного розробляти та проваджувати діяльність за основними напрямками в цій сфері. Однак, як свідчить історичний аналіз змін, що відбувалися у сфері виконання кримінальних покарань, у нашій державі майже завжди таким додаткам відводилась головна, визначальна (а інколи – вирішальна) роль. Подібний підхід є характерним для тоталітарних (поліцейських) держав, однак його доцільність при побудові держави правової видається доволі сумнівною. Вирішальне значення названих інституцій посилює надмірне втручання держави у громадське та приватне

життя, що є однією з основних ознак тоталітарної (поліцейської) держави. Тому в правовій державі основні завдання ДКВС України повинні бути зовсім іншими – виключно правоохоронними та правозастосовними, але ніяк не спрямовуваними та визначальними. Тобто визначальна (головна, основна) роль у процесі оптимізації не може належати цим суб'єктам.

Остання теза підтверджується й іншою обставиною. Загальновідомо, що однією з основних ознак правової держави є існування в ній лише трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової. Жодної іншої влади в такій державі не може бути, тому ДКВС, як «матеріальний придаток» не може володіти самостійною владою, її місце повинно визначатися належністю до однієї з гілок влади, що входять до відомої тріади, з огляду на що у значному числі країн органи й установи виконання покарань структурно відносяться саме до міністерства юстиції. Тому законодавча, виконавча та судова гілки влади і є основними суб'єктами оптимізації процесу виконання кримінальних покарань, через що їх органи віднесені нами до першої (основної) групи суб'єктів.

Оскільки ми підтримуємо позицію, що оптимізація процесу виконання покарань – це саме процес вибору найкращого варіанта з можливих і його приведення у стан, за якого досягається ефективність, саме належна взаємодія (така, що відповідає названим умовам) повинна стати ключовим аспектом її практичного впровадження. Належність взаємодії можна визначити через такі її обов'язкові основні ознаки:

- 1) взаємозв'язок між суб'єктами соціальної системи;
- 2) наявність певної вигоди для обох суб'єктів відносин (цілі, мотиви);
- 3) демократичний характер взаємозв'язку;
- 4) взаємна узгодженість дій суб'єктів;
- 5) циклічна причинна залежність у зв'язках між суб'єктами;
- 6) відповідна спрямованість на досягнення наміченої цілі;
- 7) наявність комунікаційної функції,

засобів контактів з іншими суб'єктами, що входять у цю систему.

Правовий статус такого суб'єкта оптимізації, як Міністерство юстиції України, та його зв'язки з органами законодавчої та судової влади, а також ДКВС України відзначаються невизначеністю та відсутністю цілеспрямованості або не відповідають покладеним на цей орган завданням. Так, Мін'юст України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації політики у сфері виконання кримінальних покарань [7], що й становить основне завдання цього органу; у свою чергу на ДПтСУ покладається завдання забезпечення реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [8].

За загальним значенням термін «формування» означає облаштовувати щось в певну форму, надавати завершеність, визначеність чомусь [9]. Звідси формування політики можна визначити як вироблення такої концепції державної політики у сфері виконання покарань, що задовольняла б потреби держави та суспільства на сучасному етапі та в перспективі. Формування державної політики – це складний і багатоетапний процес. Щоб відобразити цей процес цілісно, потрібно починати з вихідної категорії, тобто конкретного суспільного інтересу, що відображає певні потреби чи проблеми [10]. Тому за загальним правилом для реалізації державної політики суттєвими є три фази: отримання та аналіз інформації про існуючий стан, ухвалення рішень і втілення їх у життя. Формування політики – це процес політичний, тоді як її реалізація являє собою суто виконавську діяльність. При цьому стратегічне мислення щодо процесу та результатів (користування інтересами та цінностями інших задля досягнення власної мети) сприяє недопущенню того, щоб державна політика перетворилася на декларативну [11].

Основні напрями взаємодії Міністерства юстиції та ДПтСУ окреслені в наказі Мінюсту від 17 листопада 2011 р. № 3339/5

«Про затвердження напрямів взаємодії між територіальними органами Міністерства юстиції України та органами і установами, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України» [12], зокрема, до них віднесено: надання місцевим держадміністраціям пропозицій щодо включення кандидатур представників територіальних органів Міністерства юстиції України до складу спостережних комісій; проведення начальниками Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі виїзних прийомів персоналу органів і установ, що належать до сфери управління ДПтСУ, з особистих питань на базі органів і установ виконання покарань; участь головних управлінь юстиції в організації правової освіти засуджених, які тримаються в установах виконання покарань; проведення представниками Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини в Автономній Республіці Крим та областях правороз'яснювальної роботи серед засуджених, які тримаються в установах виконання покарань; участь головних управлінь юстиції в організації правової освіти членів спостережних комісій, що утворюються місцевими держадміністраціями; надання головними управліннями юстиції консультацій органам і установам, що належать до сфери управління ДПтС, під час розгляду в судах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя справ, пов'язаних з їх діяльністю; підвищення кваліфікації юристів органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС, організація їх стажування на базі головних управлінь юстиції та запрошення для участі у відповідних семінарах; надання головними управліннями юстиції сприяння установам виконання покарань у: організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) щодо засуджених; реєстрації актів цивільного стану засуджених; участь представників головних управлінь юстиції у конференціях, семінарах, прес-

конференціях з питань діяльності органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС, які проводяться на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; здійснення головними управліннями юстиції контролю за додержанням положень своїх статутів місцевими громадськими організаціями, які співпрацюють з установами виконання покарань і здійснюють громадський контроль за дотриманням прав засуджених.

З наведеного витікає відсутність ґрунтовних засобів і способів отримання оперативної інформації про стан процесу виконання кримінальних покарань та, відповідно, необхідного підґрунтя для розроблення необхідних рішень, спрямованих на реальну зміну становища в цій сфері.

Не дозволяє забезпечити ефективну взаємодію й та обставина, що ДПтСУ та Міністерство юстиції перебувають у певній негласній протидії, що виникла внаслідок незгоди ДПтСУ з установленням контролю за власною діяльністю. Це відбулося внаслідок того, що, приєднавшись 9 листопада 1995 р. до Ради Європи, Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися загальних обов'язків згідно зі статутом Ради Європи, а також погодилася виконати в зазначені терміни ряд спеціальних зобов'язань, перелічених у висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190, у тому числі щодо демілітаризації кримінально-виконавчої системи та передачі її у відання міністерства юстиції.

На виконання цих зобов'язань, прагнучи до вдосконалення управління системою виконання покарань, створення передумов для її реформування та наступного виведення зі складу Міністерства внутрішніх справ України, 22 квітня 1998 р. Президентом України було видано Указ №344/98, відповідно до якого на базі Головного Управління з питань виконання покарань Міністерства внутрішніх справ України, яке ліквідовувалось, було створено Державний департамент України з питань виконання покарань. Після цього, 12 березня 1999 р. Указом Президента України №248/1999 з метою подальшого ре-

формування системи виконання покарань Державний департамент України з питань виконання покарань був виведений з тимчасового підпорядкування Міністерства внутрішніх справ України.

Фактично створення автономного відомства, як перехідного етапу у виконанні взятих у 1995 р. Україною на себе зобов'язань, до цього часу не набуло свого логічного завершення. Якщо в 1998-1990 рр. існування Державного департаменту України з питань виконання покарань як самостійного органу могло бути виправдане необхідністю поступової підготовки до нового підпорядкування, то з часом почали з'являтися заяви, починаючи від керівника комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, уповноваженого ВРУ з прав людини до керівництва Державного департаменту України з питань виконання покарань про те, що вже самим фактом виведення кримінально-виконавчої служби із структури Міністерства внутрішніх справ України виконано зобов'язання України перед Радою Європи, що не відповідає реальному стану речей. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 травня 2006 р. № 683 «Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через відповідних міністрів» було визначено, що діяльність Державного департаменту України з питань виконання покарань спрямовується та координується через міністра юстиції. При цьому зі змісту ніяк не витікало, що означала така «координація», оскільки відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу», яким визначався статус департаменту як центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань, між ним і міністерством юстиції були відсутні відносини будь-якої субординації, ці органи у своїй субординації визнавалися рівними [13]. І хоча в подальшому Указом Президента України від 9 грудня 2010 р. «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» було утворено

Державну пенітенціарну службу України та одночасно визначено, що її діяльність спрямовується і координується через Міністра юстиції України, вона дотепер є, як і Міністерство юстиції України, центральним органом виконавчої влади, що входить до системи органів виконавчої влади України. Так, нині ДПтСУ має тожні з міністерством юстиції завдання, зокрема, щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; участі у процесі її формування шляхом внесення пропозицій, самостійне формування системи наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту, а також упровадження контролю за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання та відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту.

Окрім існування певного дублювання напрямів діяльності ДПтСУ та Міністерства юстиції України, слід звернути увагу на невідповідність проведеного перетворення та визначення статусу ДПтСУ вимогам чинного законодавства. Так, у Законі України «Про центральні органи виконавчої влади» передбачається, що систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади. Система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України. Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики (ст. 1). На перший погляд, ніяких суперечностей не вбачається: ДПтСУ – центральний орган виконавчої влади, який виконує завдання із забезпечення реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Однак це не зовсім так. По-перше, слід звернути увагу, що центральні орга-

ни виконавчої влади можуть виконувати лише окремі функції з реалізації державної політики, тоді як на ДПтСУ покладається (як і на Міністерство юстиції України) завдання забезпечення її реалізації без жодних обмежень. По-друге, у ст. 17 вказаного закону встановлено, що основними завданнями центральних органів виконавчої влади є:

- 1) надання адміністративних послуг;
- 2) здійснення державного нагляду (контролю);
- 3) управління об'єктами державної власності;
- 4) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність;
- 5) здійснення інших завдань, визначених законами України та покладених на них Президентом України.

У разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади становлять функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління, центральний орган виконавчої влади утворюється як агентство. Якщо ж більшість функцій становлять контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства, – центральний орган виконавчої влади утворюється як інспекція. Найменування «служба» може надаватися лише в тому разі, коли більшість функцій центрального органу виконавчої влади становлять функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам.

Звідси витікає абсурдний висновок – Державна пенітенціарна служба України, переважно, надає адміністративні послуги фізичним і юридичним особам!

Безперечно, у Положенні про ДПтСУ також передбачена реалізація цією службою завдання внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність, а також

здійснення інших завдань, визначених законами України та покладених на них Президентом України. Проте для головного спрямування й цільової орієнтації ДПтСУ – виконання кримінальних покарань – жодної форми існування в якості окремого органу виконавчої влади чинним законодавством не передбачено. Отже, у підсумку все вказує на недоцільність по-

дальшого існування цієї структури в чинному вигляді.

Висновки

Розглянувши систему суб'єктів оптимізації процесу виконання кримінальних покарань нами встановлено, що основне місце в ній повинна займати не Державна пенітенціарна служба України, а Міністерство юстиції України.

Список використаних джерел

1. *Вершигора Е.Е.* Менеджмент : учебное пособие / Е.Е. Вершигора. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 256 с.
2. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л.Ф. Ильичева. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.
3. *Шемшурин А.И.* Концепция : субъектность как теоретический подход и принцип процесса нравственно-этического воспитания школьников. / А.И. Шемшурин // Этическое воспитание. – 2006. – № 6. – С. 5-32.
4. *Щуркова Н.Е.* Прикладная педагогика воспитания : учебное пособие / Н.Е. Щуркова. – С.-Пб. : Питер, 2005. – 366 с.
5. *Оболеньский О.* Державна служба України : реалізація системних поглядів щодо організації та функціонування / О. Оболеньский. – Хмельницький : Поділля, 1999. – 294 с.
6. *Мельник А.Ф.* Державне управління : навчальний посібник / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболеньский, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко ; За ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 384 с.
7. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 6 квітня 2011 р. № 395/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28. – С. 1162.
8. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України» від 6 квітня 2011 р. № 394/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28. – С. 1161.
9. Сборник словарей [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.что-означает.рф/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC.
10. Система розробки і здійснення публічних політик в Україні / За заг. ред. О.П. Дем'янчука. – К. : Факт, 2004. – 224 с.
11. *Тертичка В.* Механізм формування і здійснення державної політики / В. Тертичка // Вісник державної служби України. – 2000. – № 4. – С. 83-89.
12. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження напрямів взаємодії між територіальними органами Міністерства юстиції України та органами і установами, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України» від 17 листопада 2011 р. № 3339/5 // Верховна Рада України / Офіційний портал [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v3339323-11>
13. Проблеми соціального захисту персоналу кримінально-виконавчої системи // Тюремний портал. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ukrprison.org.ua/index.php?id=1234548096>